

UNIVERSITATEA ECOLOGICĂ DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE DREPT
MASTER DREPTUL INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

IA ȘI DREPTUL MILITAR
- suport de curs -

Prof. univ. dr. Mircea Duțu

2024-2025

Cuprins

I. Impactul inteligenței artificiale asupra dreptului militar. Premise, actualități, perspective	3
II. Inteligența artificială în dreptul militar.....	7
III. Necesitatea intervenției dreptului penal internațional	13
IV. Fundamentele filosofico-juridice prefigurate	15
V. Premise de drept pozitiv național și jurisprudențial	16
VI. Emergența unei noi valori protejate juridic – securitatea planetei	23
VII. O sfidare globală în ascensiune.....	26
Bibliografie	37

I. Impactul inteligenței artificiale asupra dreptului militar. Premise, actualități, perspective

Orice proces de inovare presupune modificări în modele de gândire și acțiune. Din acest punct de vedere, inteligența artificială (I.A.) ne dă posibilitatea de a intui mai bineviitorul, pe de o parte, iar, pe de altă parte, aduce noi mutații și schimbări de optică. De aceea, se poate pune întrebarea: este oare aceasta „o evoluție” care poate continua? sau este oare firesc să se pună în mod serios problema I.A. și în domeniul dreptului militar? O primă idee, care trebuie precizată, mai întâi, ar fi aceea că inteligența artificială, în prezent, nu poate fi înlăturată din viața socială, și nici din viața juridică. O a doua idee, care trebuie subliniată, este că aparent I.A. (prin factorul ei juridic) s-ar găsi în fața a două alternative oarecum ireconciliabile: pe de o parte, dinamica relațiilor sociale care reclamă norme mobile și de largă adaptabilitate, iar, pe de altă parte, nevoia de a asigura, prin stabilitate, securitatea raporturilor sociale. Este clar că, stabilitatea conferită de permanențe (constante) are o forță difuză, puternică și de netăgăduit. De altfel, remarcăm că, dreptul și tendințele lui înclină încă spre conservatorism, spre o închistare în formele lui experimentate. Mai mult decât atât, pentru a-l cita pe savantul Vintilă Dongoroz, arată că: „în materie de legiferare, mai mult ca oriunde, nu e bine să abandonăm brusc trecutul și experiența lui, cât timp nu cunoaștem temeinic prezentul și nu întrezărim precis viitorul. Sunt alte tărâmurii rezervate operelor și experiențelor curajoase; curajul se înfrățește însă cu riscul, iar riscul este negațiunea ordinii juridice care implică, prin excelență, siguranță.

Privit și din această perspectivă s-a susținut că „în drept există „o revoltă a faptelor în contra legilor” , acolo unde legislația închistată a devenit insuportabilă. Aceasta este și cauza debordantei proliferări legislative (mai mult acte normative de expedient) și care probabil va continua cu aceeași intensitate în viitor, perpetuând așa-zisa „criză a dreptului penal pozitiv”. Principiul „nemo censetur ignorare, legem” – în cadrul acestei debordante legiferări – este pus sub semnul întrebării; dacă mai poate fi sau nu o realitate sau trebuie să rămână definitiv în sfera ficțiunilor? De aici, observăm că, înlocuirea în mod voit și continuu a vechiului cu I.A. și păstrând cadența fluxului tranzițiilor (selectate), aceasta nu înseamnă că se elimină ideea constantelor. Prin urmare, variațiunile unor parametri conjuncturali, determinate de I.A., nu ar avea forța să schimbe valoarea constantelor, ci dimpotrivă să le întărească. Pe de altă parte,

subliniem și faptul nu se poate crea o structură de stat, o cultură, o civilizație dinamică, digitalizată, fără renunțarea la anumite instituții, obiceiuri, moravuri.

Față de cele expuse mai sus, considerăm că în dreptul nostru I.A. presupune ca studiu al „agenților inteligenți”, orice dispozitiv care își percepe mediul și efectuează acțiuni care maximizează șansa de a-și atinge cu succes obiectivele. Prin urmare, I.A. oferă posibilități ridicate de a înmagazina, transfera, utiliza și manipula datele pentru o perioadă îndelungată de timp și, de asemenea, de a comunica și transmite mari cantități de date și informații. De aici și variatele forme de acțiuni ilegale comise cu ajutorul I.A. aceasta fiind folosit fie la simplificarea modului de comitere a infracțiunilor clasice fie la săvârșirea unor forme noi de încălcări ilegale specifice domeniului informaticii. De altfel, infracționalitatea informatică poate să aibă un preț foarte ridicat pe plan economic, dar și în termenii securității umane. În această privință, credem că, poate servi ca orientare și examinarea unor cazuri speciale. Astfel, practica noastră judiciară a statuat că înșelăciunea cu criptomonedă este un motiv important de îngrijorare pentru autoritățile de reglementare. Tranzacțiile bazate pe criptomonedă au atras, de asemenea, infractorii, deoarece aceștia folosesc tactici de tip phishing asupra victimelor pentru a le prelua conturile și portofelele de criptomonedă și pentru a le fura fondurile și activele. Apoi, înșelăciunile de tip investment scam, (victimele sunt abordate prin diferite metode mesaje e-mail spam/mesaje pop up/mesaje pe rețele de socializare), li se prezintă de cele mai multe ori prin folosirea imaginii unei persoane publice posibilitatea de a obține câștiguri importante, printr-o investiție minimă, în tranzacționarea de criptomonedă, inclusiv cele care includ inițial coin offering, pump and dump și schemele de tip Ponzi au revenit în atenția infractorilor odată cu apariția criptomonedelor. În acest sens, un exemplu consacrat este înșelăciunea OneCoin, o schemă Ponzi bazată pe criptomonedă care a reușit să atragă peste 4 miliarde de dolari SUA din banii investitorilor; apoi, amintim și de grupul franco-israelian care a obținut aproximativ 38 de milioane de euro prin CEO Fraud.

Adăugăm și faptul că, în cazul înșelăciunii de tip CEO Fraud, infractorii pot utiliza ca mecanism fraudulos tehnologia deep voice (care permite impersonarea vocii unui alte persoane – CEO, CFO etc.) în combinație cu modificarea unui număr de telefon (caller ID spoofing sau voice phishing). Tot astfel, înșelăciunile telefonice, capătă o dimensiune alarmantă atunci când sunt direcționate către CEO-urile companiilor, în special atunci când sunt însoțite de tehnologia deep

voice, generată de inteligența artificială (I.A.). De pildă, în acest caz, îl reprezintă apelarea unui angajat al unei organizații de către un infractor de pe propriul număr de telefon, numai că angajatul va vedea că este apelat de pe un număr de telefon cunoscut (numărul de telefon al CEO-ului). Mai mult decât atât, pentru a crește autenticitatea apelului și pentru a nu da de bănuț, făptuitorul poate utiliza tehnologia deep voice pentru a impersona vocea CEO-ului (în această situație) și pentru a cere, de exemplu, efectuarea unui transfer financiar urgent. Și în această situație se va putea reține infracțiunea de fals informatic deoarece intenția directă a autorului a fost de a uzurpa identitatea directorului financiar pentru a induce în eroare angajatul cu scopul de a produce o consecință juridică, respectiv de a obține pentru sine un folos patrimonial injust (caracteristică infracțiunii de înșelăciune). Este necesar să menționăm că, utilizarea tehnologiilor de tip phishing, spoofing și deep fake ca mecanisme frauduloase în vederea comiterii înșelăciunii de tip CEO Fraud, arată faptul că, intenția autorilor este de a uzurpa identitatea unei persoane (CEO, CFO etc.) pentru a induce în eroare angajații și pentru a obține pentru sine un folos patrimonial injust. Sub acest aspect, o problemă care a apărut în practica judiciară a fost aceea a tratamentului juridic al infracțiunii de fals informatic săvârșită prin înșelăciune. Dacă constituie un concurs de infracțiuni sau o infracțiune unică, atunci când între folosul patrimonial injust, pagubă și falsul informatic săvârșit există un raport de cauzalitate care le îmbină într-un singur tot? Cum va proceda organul competent în acest caz? La această întrebare, s-a răspuns că, „în măsura în care datele informatice falsificate sunt folosite pentru inducerea în eroare a unei persoane și care, astfel, suportă un prejudiciu, falsul informatic se va reține în concurs cu infracțiunea de înșelăciune”. S-ar părea că soluția care s-ar impune ar fi concursul real de infracțiuni. Pe această linie de gândire se situează și practica judiciară. În acest sens, s-a susținut și s-a decis că: concursul de infracțiuni este o categorie obiectivă. Caracterul obiectiv al concursului se reflectă în faptul că, independent dacă infracțiunile ce intră în concurs, respectiv infracțiunile concurente: se judecă separat sau împreună, ele rămân infracțiuni distincte, cu toate consecințele în ce privește problema aplicării sancțiunilor. Sub acest aspect, se pune problema dacă s-ar putea raționa și altfel? De pildă, faptele urmează a fi calificate nu ca un concurs de infracțiuni (de exemplu: fals informatic și înșelăciune), ci numai potrivit articolului care prevede acea infracțiune, în vederea săvârșirii căreia a fost comis falsul informatic. Ceste probleme și exemple nu exprimă decât în mică măsură amploarea fenomenului. Se consideră că numărul infracțiunilor de acest fel, nedescoperite, este mult mai mare. Aceasta se explică prin greutatea

de a descoperi asemenea fapte și de a le proba, urmare și a lipsei de pregătire a autorităților judiciare. Un motiv important ar fi și discreția excesivă a victimelor (bănci sau companii de asigurare) care refuză să facă cunoscute faptele pentru a nu submina încrederea clienților în firmele respective. Pe de altă parte, pentru prevenirea și înlăturarea cauzelor săvârșirii infracțiunilor informatice, se impune ca organele de urmărire penală, cărora, în cadrul atribuțiilor lor legale, le revine îndatorirea de a descoperi pe autori, să-și îmbunătățească activitatea, pentru a da posibilitatea instanțelor de judecată să pronunțe hotărâri juste, convingătoare și educative, prin temeinicia lor. Așa cum am arătat, orice persoană trebuie să aibă acces la informațiile de interes public (nu la informațiile privind viața intimă, personală, a celorlalți cetățeni); autoritățile trebuie să informeze pe cetățean asupra treburilor publice sau asupra problemelor de interes personal (ale celui care solicită informația); mijloacele de informare în masă asigură informarea corectă a opiniei publice asupra chestiunilor de interes general, nu asupra amănuntelor din viața intimă a cetățenilor). Așa cum se poate observa, în comunicarea de față au fost prezentate câteva din problemele I.A., pe care trebuie să le rezolve organul de urmărire penală cu ocazia cercetării infracțiunilor din domeniul analizat.

II. Inteligența artificială în dreptul militar

Așa acum se știe, o caracteristică a epocii actuale o constituie, inteligența artificială (I.A.) foarte dezvoltată, consecință a revoluției digitalizării care se manifestă, pe planul cunoașterii umane. De altfel, putem afirma că, inteligența artificială este azi omniprezentă, în toate domeniile. Cu atât mai mult cu cât, dezvoltarea rapidă a I.A., numeroasele sale folosințe și mai ales posibilitățile largi de manipulare pe care le oferă I.A. au atras atenția nu numai persoanelor de bună-credință dar și acelor care au întrevăzut perspectiva unor operații ilegale, greu de descoperit și extrem de profitabile prin mijlocirea I.A. De aici și variatele forme de acțiuni ilegale comise cu ajutorul I.A., fiind folosită fie la simplificarea modului de comitere a infracțiunilor clasice (furt, înșelăciune) fie la săvârșirea unor forme noi de încălcări ilegale specifice domeniului informaticii. În acest cadru se înscrie și înșelăciunile telefonice, o problemă persistentă în peisajul infracțional, căpătând o dimensiune alarmantă atunci când sunt direcționate către CEO – urile companiilor, în special atunci când sunt însoțite de deep voice, generată de I.A. Această combinație aduce cu sine un grad semnificativ de complexitate și un potențial devastator în ceea ce privește impactul asupra organizațiilor vizate. În această lumină, perfecționarea mijloacelor de combatere a infracționismului apare ca o legitate în prezent, impusă de necesitatea sporirii eficacității acestor mijloace în condițiile noi ale unei mărite sensibilități a cetățenilor, a creșterii gradului lor de cultură și civilizație. Departe de a urmări ca legea penală, să fie mai comodă ori mai blândă pentru infractor, deci de a renunța la atitudinea de severitate justificată pe care o merită astfel de fapte, perfecționarea pe care o întrevădem își propune să pună de acord legea penală cu unele realități evidente și hotărâtoare, (I.A.) spre a o face mai eficace și mai corespunzătoare cu rolul ei educativ și coercitiv.

În cele ce urmează, vom analiza câteva din cele mai importante probleme care ni se par că se pun în legătură cu I. A. În primul rând, se pune întrebarea firească: ce înseamnă I.A.? Deși, în prezent, constatăm că, nu există în literatura de specialitate o definiție general acceptată a inteligenței artificiale (I.A.), totuși, în principiu, inteligența artificială presupune „o entitate care are abilitatea de a percepe informații din mediul înconjurător, de a le interpreta, de a învăța din respectivele informații și de a întreprinde acțiuni pentru a-și crește șansele de a-și îndeplini cu

succes obiectivele”. Alt autor, (Norbert Wiener) definește I.A. ca o teorie a comenzii și comunicațiilor în mașini..., iar marele matematician A. N. Kolmogorov o consideră drept o entitate a modurilor de recepție, păstrare, transformare și folosire a informației unor mașini, organisme vii și reuniuni ale lor. De aici, rezultă că, I.A. poate utiliza metodele teoriei și informației: capacitatea de a se adapta activ la condițiile neprevăzute de funcționare; capacitatea de a funcționa independent de unele condiții exterioare; capacitatea de a asigura o precizie înaltă prin funcționarea cu eroare în jurul valorii zero. Pentru explicarea capacității de adaptare la condiții neprevăzute trebuie amintit că I.A. este un sistem de comandă care ține seamă de rezultatul acțiunii sale, în sensul de a varia corespunzător această acțiune, dacă este cazul. Se înțelege că sunt considerate entități/sisteme/ roboți, toate în care intervine un operator uman. S-a spus că, trecerea de la un sistem la altul comportă intervenția unui element nou, inteligența omului, capabilă să aprecieze împrejurările neprevăzute și să comande în consecință schimbările necesare. Or, I.A. prezintă într-un anumit sens aceeași caracteristică de „intelență”, lucru de care ne putem convinge ușor comparând un obuz al unui tun antiaerian (sistem cu circuit deschis) cu o rachetă teleghidată sol aer (sistem cu circuit închis). Traectoria obuzului este în întregime determinată de legile mecanicii și dacă între timp avionul vizat execută o manevră de evitare sau intervine un uragan, obuzul își va greși ținta. Dimpotrivă, datorită elementelor sale de ghidare, racheta este capabilă ca pe parcurs să-și corecteze traectoria în așa mod încât să-și atingă ținta, oricare ar fi mișcările de evitare ale acesteia sau perturbațiile exterioare. Tocmai de aceea I.A. este calificată drept „sistem/robot care gândește”, pentru că are capacitatea de a se adapta activ la condiții neprevăzute de funcționare, proprietate ce decurge direct din faptul că aceste sisteme au o reacție (legătură inversă). Prin urmare, orice activitate umană poate fi transferată în I.A. în măsura în care poate fi redusă la un algoritm, adică la o succesiune determinată de operații, care pornind de la anumite date, conduc la rezolvarea unei anumite probleme. Ca urmare, credem că, I.A. nu poate fi privită decât ca un sistem de reguli. Pe lângă acestea, în lucrarea „Teoria informației și probele judiciare”, autorul C. A. Diaconu se întreabă de ce se petrec lucrurile astfel și începe explicația cu noțiunea de probabilitate. Se consideră cazuri probabile, cazurile ordinare, care se întâmplă frecvent și se întâlnesc la fiecare pas, iar cazuri neprobabile, evenimentele care s-au petrecut datorită, unui concurs excepțional de împrejurări. Desigur că producerea unui eveniment neprobabil nu cere intervenția unor forțe supranaturale, pentru că nu are nimic imposibil, nimic în contradicție cu legile naturii. Practic

însă în multe cazuri neprobabilul este identic cu imposibilul. Pe de altă parte, evenimentele puțin probabile, acelea la care inițial ne așteptăm mai puțin, vor întări cu atât mai mult încrederea noastră în ipoteza de care sunt legate, dacă totuși, după o verificare severă, se dovedesc adevărate. În acest scop ne vom opri asupra unui exemplu: Acest adevăr este ilustrat de autorul George Polya, cu un exemplu luat chiar din practica judiciară. Faptul de a se procura dinamită este foarte puțin probabil în sine. O asemenea achiziție nu s-ar putea face de cineva decât în mod excepțional și pentru motive deosebite. Să presupunem că o persoană este acuzată că a aruncat în aer un vapor și că se dovedește în mod incontestabil că a cumpărat dinamită cu puțin timp înainte. Informația conținută în această dovadă este foarte mare tocmai datorită caracterului excepțional al faptei când are loc un eveniment care pare dinainte aproape cert, nu dobândim prea multă informație și deci nu putem obține din el consecințe surprinzătoare. Bunăoară cumpărarea unei pâini ar putea cu greu să constituie o probă atât de puternică ca procurarea unei dinamite.

Cazul la care ne-am referit este analizat de autorul Polya, punând mai întâi în evidență cele două afirmații care joacă aici rolul principal și anume:

A: acuzatul a aruncat în aer vaporul.

B: acuzatul și-a procurat explosivul.

Autorul observă că la începutul procesului instanța trebuie să considere afirmația A ca pe o ipoteză, pe care acuzarea se silește s-o facă mai plauzibilă, pe când apărarea caută s-o facă mai puțin plauzibilă. La rândul ei afirmația B trebuie considerată la începutul procesului tot ca o ipoteză, care devine fapt dovedit abia mai târziu, de exemplu, după prezentarea în instanță a unei chitanțe a acuzatului. Tot de la început trebuie să fie clară

relația dintre A și B. În cazul analizat relația este de implicație, adică A și non-B sunt incompatibile. Într-adevăr, A implică B, fiindcă cel care aruncă în aer un vapor trebuie să dispună de un exploziv pe care să-l procure într-un fel oarecare. Deci afirmația A nu este posibilă fără B. În schimb B nu este imposibilă fără A, dar de la început pare foarte improbabilă, fiind o întâmplare cu totul neobișnuită pentru un cetățean oarecare. Dacă excludem aruncarea în aer a vaporului, este greu de închipuit alt scop al cumpărării dinamitei. În materia probelor indirecte improbabilitatea unui fapt, ca și improbabilitatea coincidenței întâmplătoare a mai multor fapte

care se înlănțuiesc și converg spre aceeași concluzie, aduc o cantitate de informație mai mare fiindcă, de regulă, exclud explicația prin întâmplare și impun o explicație specifică. În viziunea autorului, tot ce se poate obține cu ajutorul teoriei probabilităților sunt unele scheme remarcabile de raționament plauzibil, în care se indică sensul în care informațiile dobândite fac să varieze încrederea noastră în ipoteza de lucru considerată. Potrivit acestei opinii, teoria probabilităților nu ar putea fi aplicată cantitativ în această materie. Autorul compară concluzia raționamentului plauzibil (denumire pe care o dă raționamentului inductiv) cu o forță din mecanică având direcție și mărime. Această Inteligență Artificială în dreptul militar și utilizarea sa în procedurile penale concluzie se îndreaptă într-o anumită direcție. A devine mai plauzibilă. Totodată concluzia noastră are și un anumit raționament: A poate deveni mult mai plauzibilă sau doar cu puțin mai plauzibilă. În vocabularul acestui autor întâlnim mereu expresii ca acestea: mai plauzibil, puțin mai plauzibil, mai puțin plauzibil, mai plauzibil sau foarte plauzibil. Prin aceste nuanțări se măsoară oarecum cantitatea de informație dobândită prin confirmarea unui fapt ce decurge din examinarea unei consecințe, a unei baze de demonstrație posibilă sau a unei ipoteze incompatibilă. Nu putem ști dacă autorul citat își mai menține această convingere însă în momentul de față este evident că acolo unde probabilitățile pot fi calculate, informația poate fi măsurată cu precizie. Sub acest aspect, exemplificăm aceasta cu o probă care se bazează direct pe aplicarea I.A. în problema biologică a eredității. Este vorba despre expertiza genetică pentru stabilirea paternității. Știința a descoperit cu ocazia operațiilor de transfuzie a sângelui ca apartenența la un grup sangvin este o caracteristică constantă a omului și că sunt în total patru grupuri sangvine, notate astfel: grupul I, cu litera O, grupul II, cu litera A, grupul III, cu litera B și grupul IV, cu literele AB, în funcție de prezența sau absența unor anumite elemente din structura sângelui. S-a mai stabilit că între aceste grupuri poate exista compatibilitate sau incompatibilitate, după o regulă constantă. Extinzându-se acest studiu în domeniul eredității s-a ajuns la stabilirea filiației față de tată. Expertiza genetică care este un experiment auxiliar în determinarea tatălui copilului, va înlătura orice nedeterminare în proces dacă poate răspunde în mod categoric, prin da sau nu, la întrebarea dacă tatăl copilului este pârâtul. În acest caz obținem maximum de informație, căci înlăturăm total entropia experimentului principal care constă în rezolvarea litigiului cu privire la stabilirea filiației după tată în raport cu pârâtul. Dacă însă, datorită unor anumite condiții ale acestui experiment, nu se va înlătura nici una din nedeterminările existente înainte de expertiză, informația obținută prin efectuarea ei va fi nulă,

iar dacă se înlătură numai în parte această nedeterminare, cantitatea de informație va fi invers proporțională cu nedeterminarea înlăturată. În adevăr, în cazul în care există incompatibilitate între grupul sangvin al mamei, copilului și pârâtului, paternitatea pârâtului este exclusă cu certitudine. Acest rezultat al expertizei înlătură orice incertitudine în procesul respectiv, aduce maximum de informație. Concluzia negativă a expertizei înlătură orice probe contrarii. În cazul în care însă copilul face parte din grupul sangvin al mamei și este exclusă determinarea prin analiză, a liniei paterne, în această ipoteză informația adusă de expertiză este nulă. A spune că tată al copilului poate fi orice bărbat din orice grup, nu este o comunicare nouă. Între aceste două cazuri limită, este situația când grupul sangvin al copilului diferă de al mamei și între sângele pârâtului și al celorlalți doi există compatibilitate. Informația pe care ne-o aduce expertiza în acest caz este în sensul că un bărbat din același grup sangvin cu pârâtul și deci și pârâtul poate fi tatăl copilului. Acțiunea reclamantei în această situație devine mai plauzibilă, însă deoarece toți bărbații nu pot fi încadrați decât în 4 grupuri sangvine, nedeterminarea înlăturată este destul de mică atâta timp cât nu este exclus ca un alt bărbat din același grup sangvin să fie tatăl copilului. Indicația expertizei în ipoteza cercetată va fi mai importantă dacă se stabilește că părțile au trăit în concubinaj, caz în care entropia relațiilor lor este redusă, apropiindu-se de situația soților. Aceeași indicație însă va fi neconcludentă dată întâlnirile părților au fost clandestine și ocazionale, dacă femeia a dat dovezi de frivolitate, dacă pârâtul este căsătorit. În asemenea situații în relațiile intime ale reclamantei găsim un grad de dezordine care impune înlăturarea acestei nedeterminări prin probe numeroase, variate, precise și concordante. Mai mult, I.A. ne permite să apreciem mai bine concluziile probabile ale expertizei criminalistice. Într-un articol deosebit de interesant arată necesitatea ca experții, și apoi organele de urmărire penală, sau instanța de judecată, să nu rețină concluziile probabile rezultate din analiza unor anumite date faptice drept concluzii categorice, ci să le ia numai ca punct de plecare pentru extinderea procesului probatoriu, extindere care deseori aduce elemente noi și esențiale pentru cunoașterea realității. Într-adevăr, atunci când experimentul principal este mare, experimentul auxiliar care este expertiza criminalistică, poate să nu determine pe deplin rezultatul celui dintâi. Astfel este cazul când se cere, de exemplu, expertizarea unui text scurt, care oferă un număr redus de elemente caracteristice sau când urma supusă expertizei a păstrat neclar și incomplet particularitățile obiectului care a lăsat-o. La fel se întâmplă dacă s-a procedat defectuos la cercetarea locală, la descoperirea, fixarea și transportarea materialului probator. Lipsa trăsăturilor

distinctive în probele materiale împiedică operația de identificare, dar o dată cu creșterea numărului trăsăturilor distinctive constatate va crește și plauzibilitatea concluziei. Este ușor de văzut că toate noțiunile din I.A. la care ne-am referit sunt aplicabile expertizei criminalistice, fapt verificat experimental prin încredințarea unor astfel de expertize roboților (I.A.). În continuare, dorim să evocăm, pe scurt, în lumina I.A., mărturisirea, proba cu acte și proba cu martori. Este improbabil ca cineva să-și recunoască o obligație în fața unei instanțe judecătorești sau printr-un act scris, fără ca această obligație să fie reală. De aceea, astfel de recunoașteri determină pe deplin raporturile juridice dintre părți și aduc prin aceasta un maximum de informație. Pentru acest motiv interogatoriul și proba cu acte se administrează în primul rând și în principiu exclud proba contrară prin alte mijloace de probă judiciară. Situația nu mai este aceeași când mărturisirea sau înscrisul s-au obținut prin eroare, dol sau violență, dar și acestea trebuie să rezulte dintr-un concurs excepțional de împrejurări pentru a putea anula proba rezultată din recunoașterile inițiale. În ambele cazuri se verifică așadar concluzia teoriei că informația variază în sens invers cu probabilitatea. Faptul ca un martor să relateze lucruri necorespunzătoare realității este mai frecvent, căci este posibil să fi făcut observații eronate, să nu fi memorat bine observațiile exacte sau să le denatureze fără voie, sau fiindcă este interesat în rezultatul cauzei.

De aceea, în principiu, această probă nu este admisă decât atunci când raporturile juridice dintre părți nu au putut fi determinate prin probe mai sigure. Cum aceasta se întâmplă foarte des, proba cu martori rămâne totuși proba judiciară cea mai frecventă. Cu privire la această probă, I.A. ne arată că se poate mări cantitatea de informație obținută ascultând martori independenți între ei și neinteresați în rezultatul cauzei, iar apoi rezolvând eventualele contradicții prin confruntare cu datele sigure ale dosarului. O coincidență a unor probe variate este improbabil să fie întâmplătoare, ea trebuie să-și găsească explicația în relativa reflectare a unui adevăr concret.

Credem că aceste considerente, deloc ușoare, ar putea oferi o imagine, dacă nu exactă, cel puțin aproximativă, a gradului în care este respectată legea penală în societatea noastră, și pe baza I.A. putându-se întrevădea mai bine insuficiențele actualei reglementări. Așadar, legiuitorul militar, ca factor creativ, trebuie să aibă mereu viziunea integrală asupra relațiilor sociale, neputându-se opri numai la cerințele relațiilor sociale, cele mai convenabile de moment; el trebuie să se axeze, în același timp, în mod indispensabil și pe I.A. având un impact pozitiv și asupra cauzelor penale.

III. Necesitatea intervenției dreptului penal internațional

Stabilirea unei noi crime internaționale și integrarea sa în sistemul juridic existent, în cazul de față a celei de ecocid, reprezintă un demers complex de analiză științifică juridică și acțiune politico-diplomatică, implicând parcurgerea mai multor etape, începând cu justificarea sa, fiecare cu ținte proprii. Obiectivul concret este acela de a acoperi absența, în pofida agravării realităților ecoclimatice, a unui cadru juridic adecvat pentru a trata la nivel internațional o atare infracțiune, a favoriza implementarea sa în context național și a putea mai ușor urmări, judeca și pedepsi pe autorii săi .

Din punct de vedere conceptual este vorba de o incriminare numai și unică pentru faptele excepționale de distrugere a sistemului ecologico-climatic a cărei punere în operă debutează în mod necesar cu prefigurarea definiției noii infracțiuni, prin stabilirea, în principal, a pragului de gravitate a daunei, propunerea unei formulări care să-i sintetizeze semnificațiile și să acopere diversitatea comportamentelor materiale vizate și, în fine, să precizeze latura subiectivă (elementul moral) pe care o implică. Pentru aceasta, în funcție de valoarea protejată și gradul de precizie preconizat al calificării penale pot fi avute în vedere mai multe modele de politică penală. În cele din urmă, principala provocare o va constitui concilierea exigențelor unui model reactiv cu cerințele altuia anticipativ, și aceasta, deopotrivă în elaborarea anteproiectului, cât mai ales în negocierea prevederilor textului convențional menit să consacre crima internațională de ecocid. Nu în ultimul rând, adoptarea respectivului document se cuvine înscrisă perspectivei și contextului reglementar internațional în materie, așa încât să se încadreze și să completeze instrumentele și mecanismele deja existente, marcându-și, totodată, particularitățile și lăsând deschise piste de evoluție și dezvoltări proprii.

Contribuția dreptului penal internațional la apărarea mediului are multiple justificări și se sprijină pe argumente diverse, toate pertinente și evidente. Dacă astăzi este urgent ca dreptul penal să intervină în vederea păstrării ecosistemelor, faptul se explică, în primul rând, prin aceea că scara degradărilor acestora s-a schimbat radical în cursul ultimelor decenii. Așa cum remarcă și explica Mireille Delmas-Marty în „Prefața” unui demers reprezentativ în domeniu, pericolul în această privință nu s-a amplificat numai în intensitatea și diversitatea formelor de manifestare, ci și prin aceea că, de acum înainte, el se extinde în spațiu, așa cum ne arată, în special, încălzirea

globală și schimbarea climatică ori erodarea biodiversității și epuizarea resurselor naturale, precum și în timp, întrucât sunt amenințate și generațiile viitoare . Constatând și denunțând limitele și excesele unui „umanism de dominație” ce a condus la amenințarea siguranței planetei și supraviețuirii înseși a omenirii, se impune a recunoaște că a venit momentul de a transforma relația de supremație într-una de interdependență între uman și non-uman, cu asumarea responsabilităților cuvenite. Din această perspectivă, numai concepte novatoare, cât mai adaptate noilor realități eco-sociale, pot declanșa și susține procesele transformatoare care să permită lărgirea viziunii tradiționale a dreptului penal identificat acțiunii statului și limitat la protecția valorilor naționale. Pornind de la considerentul că numai dreptul penal combină forța represivă și valoarea represivă, mai multe proiecte inițiate în domeniu au căutat să identifice căile pentru a lărgi, deopotrivă, percepția valorilor a căror violare antrenează reprobarea (universalizarea reprobării), extinderea represiunii în spațiu (internaționalizarea represiunii) și integrarea timpului în aplicarea responsabilității (anticiparea responsabilității). Desigur, instituirea unei crime de ecocid se circumscrie cu evidență și prin excelență unui atare orizont, fiindu-i asociat prin excelență principiul responsabilității și represiunii universale. Din această perspectivă, noua infracțiune internațională majoră ne apare drept o transformare a conceptului de crimă contra umanității în materie de mediu și de adaptare la particularitățile acestuia. Cu asumarea unei atari viziuni, în plan concret e de constatat că, în prezent, nu există niciun cadru juridic pentru tratarea ecocidului la nivel internațional și niciun sistem pentru a reține răspunderea decidenților întreprinderilor și guvernelor responsabili de daune și abuzuri contra mediului, precum deversările de petrol, despăduririle masive, prejudiciile cauzate oceanelor ori gravele poluări provocate apelor, după cum remarca asociația Stopecoid. Înscrierea ecocidului în dreptul internațional ar permite ca autorii să fie aduși în justiție în fața „oricărei jurisdicții”, asigurând astfel efectivitatea dreptului penal internațional al mediului.

IV. Fundamentele filosofico-juridice prefigurate

Din considerentele Preambulului proiectului Convenției Ecocid (2015) se desprind o serie de idei privind fundamentarea juridico-filosofică a incriminării unei atari noi crime internaționale. Se relevă, în acest cadru, aprecieri de genul: mediul constituie un bun comun al generațiilor prezente și viitoare „a cărei protecție condiționează supraviețuirea umanității; viitorul umanității și viabilitatea planetei sunt indestructibile și aparțin responsabilității comunității internaționale în totalitatea sa; rezolvarea marilor probleme ecologice globale presupune soluții mondiale, inclusiv juridice; emergența unei noi valori globale, alături de securitatea și pacea mondială, respectiv securitatea planetei.

Din punctul de vedere al nevoii de reglementare a subiectului, considerentele sunt nu mai puțin relevante și ar consta în:

- progresia alarmantă a infracțiunilor internaționale în detrimentul mediului, cu consecințele grave și durabile, uneori ireversibile asupra echilibrelor ecologice și populațiilor umane;
- disparitățile între legislațiile și capacitățile naționale favorizează criminalitatea de mediu la nivel mondial;
- instrumentele internaționale și regionale dedicate protecției mediului existente nu prevăd sisteme de sancțiuni suficiente pentru a prezerva securitatea plantei;
- existența unor strânse și crescânde legături între criminalitatea de mediu și celelalte forme de criminalitate internaționale, precum criminalitatea transnațională organizată, traficul ilicit, spălarea de bani sau corupția și în deplină conformitate cu textele deja adoptate în materie de ONU;
- crimele cele mai grave contra mediului amenință pacea și securitatea internațională și securitatea planetei;
- nevoia încetării stării de impunitate a autorilor acestor crime, concomitent cu prevenirea și repararea consecințelor lor.

Din această perspectivă se impune, pe de o parte, prefigurarea competenței unei jurisdicții penale internaționale, cu acțiune în completarea celei a jurisdicțiilor naționale pentru judecarea ecocidului corelată cu îndatorirea fiecărui stat de a supune instanțelor sale penale judecarea persoanelor responsabile de crime internaționale, iar, pe de alta, consolidarea condițiilor cooperării penale între state în așa fel încât crimele internaționale cele mai grave împotriva mediului, precum cea de față, să facă obiectul unor sancțiuni penale potrivite.

V. Premise de drept pozitiv național și jurisprudențial

Dincolo de contextul internațional aferent, în sensul unor atari evoluții acționează și cadrul juridic național preexistent în materie și chiar unele începuturi și încercări de rezonanțe jurisprudențiale. Preocupările de acest gen de până acum se circumscriu „șocului” declanșator al „agentului orange” și al circumstanțelor manifestărilor sale, dar cu efecte stimulatoare asupra procesului de definire și incriminare a ecocidului.

Potrivit analizelor pertinente, la acest moment, 11 state au înscris ecocidul în legislația lor penală. Este vorba de: Armenia, Belarus, Georgia, Kazahstan, Kârgâzstan, Republica Moldova, Federația Rusă, Tadjikistan, Ucraina și Vietnam . Li se adaugă Franța, din 22 august 2021, odată cu introducerea delictului în cauză. Totuși, în pofida existenței unei definiții și a incriminării ecocidului, precum și a unei infraționalități de mediu crescânde în lume și în respectivele țări, nicio jurisprudență nu pare a se fi pronunțat în materie.

Definițiile ecocidului cuprinse în codurile penale din cele 11 state ale căror legislații îl consacră prezintă numeroase puncte comune. Privind elementul material, ele sunt constituite, în marea majoritate a cazurilor, din formule precum „distrugerea masivă a florei și faunei”, „contaminarea”, „otrăvirea atmosferei ori a resurselor de apă, precum și acte susceptibile să provoace o catastrofă ecologică” ori „de mediu”. Se observă luarea în calcul a ansamblului elementelor naturale și a diferiților biotopi. În plus, valoarea socială protejată prin aceste texte permite concluzia că e vorba de „echilibrul mediului”. Se cuvine relevată și dualitatea diferitelor crime de ecocid, în sensul că reprezintă – exceptând cazul Vietnamului – deopotrivă, o infracțiune de rezultat, presupunând o daună materială și una formală, constituită independent de orice prejudiciu material.

Referitor la definiția actului ca atare, diferitele texte de incriminare sunt puțin precise în privința comportamentelor prohibite. Nu se menționează luarea în considerare a abținerii pentru infracțiunea de rezultat. În fine, în majoritatea cazurilor nu se precizează nimic în privința laturii subiective a infracțiunii. Pot fi constatate și o serie de diferențe. Dintre cele 10 state în care legislația penală recunoaște crima de ecocid, două dintre ele au prevăzut o infracțiune intenționată: Republica Moldova și Belarus. Apoi, dacă marea majoritate incriminează același tip de act de comportament, în unele situații se manifestă o serie de particularități. Așa, de pildă, Codul penal din Vietnam se distinge din acest punct de vedere printr-o definiție a ecocidului și a daunelor vizate de text. După cum se știe, utilizat la început cu referire la distrugerile cauzate de „agentul orange” în timpul războiului din 1955–1975 din peninsula vietnameză, el are o rezonanță deosebită în această țară. Astfel, legislația sa incriminează, în timp de pace și în timp de război, un „act de distrugere masivă a populației, distrugând sursele de viață... viața culturală și spirituală a unei țări ori a unui teritoriu, răsturnarea „fundamentelor unei societăți în scopul de a o distruge” și comiterea „de alte acte de genocid ori de exterminare sau de distrugere a

mediului natural”. Vietnamul a adoptat deci o viziune destul de antropocentrică a crimei de ecocid, fapt explicabil și prin momentul istoric când a operat incriminarea, fiind primul stat care a definit ecocidul drept „crimă contra umanității”.

Nu în ultimul rând este de remarcat și o formulare relativ evazivă în raport cu consecințele asupra mediului. De precizat că termenul ca atare nu mai apare în noua redactare a infracțiunii (2015). În fiecare dintre statele care o recunosc, crima este inserată în codul penal și figurează în secțiunea ori capitolul referitoare la crimele împotriva umanității, păcii ori contra securității umane. Este foarte adesea plasată aproape de crima de genocid.

În privința naturii acestei infracțiuni, peste tot în cele 10 state, exceptând Franța, ecocidul e considerat crimă (o infracțiune gravă), fiind vorba de represiunea celor mai serioase atingeri posibil de adus mediului.

Sanctiunile penale prevăzute spre a fi aplicabile variază în privința quantumului, dar reprezintă pedepse cu închisoarea cuprinse într-un ecart cu minim și maxim, nefiind stabilită și amenda. Cea mai scăzută pedeapsă este de 8 ani închisoare, în cazul Codului penal din Ucraina; în alte state, pedeapsa cu închisoarea merge până la detenția pe viață (Georgia, Vietnam). În plus, în Kazahstan ea poate fi însoțită de decăderea din naționalitate. În Vietnam e prevăzută pedeapsa cu moartea.

O situație deosebită s-a creat în Franța prin Legea nr. 2021-1104 din 22 august 2021 privind clima și reziliența, în contextul consolidării „edificiului represiv al dreptului penal al mediului” prin înăsprirea sancțiunilor aplicabile în domeniu și consacarea de noi infracțiuni în caz de prejudiciere a mediului. Este vorba de crearea unui delict general de poluare a mediilor și de ecocid. Considerată „măsură-far” a propunerilor Convenției cetățenești privind clima (CCC, 2020–2021), se dorea instaurarea unei infracțiuni care să permită reprimarea celor mai grave atingeri aduse mediului, propunând integrarea noțiunii crimei de ecocid în lege sub definiția următoare: „constituie o crimă orice acțiune care a cauzat o daună gravă participând la depășirea manifestă ori neneglijabilă a limitelor planetare, comisă în cunoștința consecințelor care aveau să rezulte și care nu puteau fi ignorate”. O atare formulare a fost criticată în avizul Consiliului de Stat, care a considerat că o asemenea adăugare privea fapte deja sancționate și expunea în consecință la un risc de inconstituționalitate. În cele din urmă, Parlamentul a preferat să opteze pentru stabilirea unui delict general de poluare, ale cărui „penalități” sunt modulate în funcție de

intenționalitatea autorului, și a unui delict de ecocid, a cărui definiție a fost remaniată. Prin modificarea și completarea art. 231-3 din Codul mediului se ajunge la definirea ecocidului, ce constă în săvârșirea infracțiunii prevăzute la alin. (1) al acestui articol, atunci când faptele sunt comise în mod intenționat, precum și cele stabilite la alin. (2), comise cu intenție, atunci când antrenează atingeri grave și durabile pentru sănătate, floră, faună ori calitatea aerului, solului sau apei. Pedepsele ajung până la 10 ani de închisoare și 4,5 milioane de euro amendă, cuantumul putând să meargă până la cel al avantajului tras din săvârșirea infracțiunii. Sunt considerate durabile „efectele vătămătoare asupra sănătății ori daunele provocate florei sau faunei pe o durată de cel puțin șapte ani”. În fine, referitor la momentul începerii cursului prescripției acțiunii publice, acesta este cel al descoperirii daunei. Cauza franceză a „agentului orange”. Un argument istoric și factual al necesității incriminării internaționale a ecocidului îl reprezintă și consecințele juridice pe care situațiile concrete de distrugere gravă a mediului le generează în prezent și reclamă existența unui cadru juridic universal adecvat. Dincolo de problemele procedurale generale legate de conflictul de jurisdicții, hotărârea din 10 mai 2021 a Tribunalului judiciar din Evry a oferit un răspuns la întrebarea dacă instanțele naționale ale Hexagonului pot judeca întreprinderi private străine pentru acte de ecocid de război, comise în condiții de rechiziționare de către un stat străin. Faptele aflate la originea litigiului judiciar sunt relativ cunoscute și cu atât mai mult relevante cu cât, din punct de vedere istoric, însuși termenul de ecocid este legat de desfășurarea și impactul lor asupra sănătății persoanelor și calității mediului. Astfel, în timpul războiului din Vietnam (1955–1975), armata S.U.A. a procedat la epandajul de mari cantități al ierbicidului defoliant, așa-numitul „agent orange”, asupra vegetației din zone de conflict, ceea ce a determinat, pe de o parte, una dintre primele și cele mai mari și persistente catastrofe ecologice, iar, pe de alta, consecințe grave asupra sănătății populației civile prin cauzarea imediată și pe termen lung de cancere, malformații, diabet, cecitate ș.a. Pe acest fundal factual, reclamanta Trần Tô Nga, cu statut franco-vietnamez, a acționat în justiție pentru a răspunde civil 26 de laboratoare farmaceutice americane (ulterior reduse la 13) din faptul de a fi fabricat și livrat așa-numitul „agent orange”, în fața tribunalului francez respectiv competent material și teritorial. Desigur, competența instanței din Hexagon, având în vedere naționalitatea promotoarei cererii, nu a ridicat dificultăți. Dimpotrivă, societățile pârâte au invocat excepția imunității de jurisdicție și, în consecință, respingerea acțiunii judiciare ca inadmisibilă, susținând că ele nu au acționat decât ca urmare a rechiziționării lor și la ordinul unui stat suveran străin,

S.U.A., ceea ce le-ar permite să beneficieze de aceeași imunitate de care s-ar bucura acesta și în mod obișnuit orice stat acționând jure imperii. Acceptând un atare raționament, tribunalul judiciar a dedus un fine de neprimire, respectiv inadmisibilitatea acțiunii și a respins-o ca atare. În aprecierea profesorului Haftel, soluția comportă îndoieli și presupune, în orice caz, nuanțări din cel puțin două perspective: cea a aplicării principiului imunității de jurisdicție în privința simplor societăți comerciale și cea referitoare la sancțiunea procedurală pronunțată.

La o primă privire, răspunsul pare mai degrabă unul negativ. Așa cum o indică adagiul *Par in parem non habet imperium*, citat și de tribunalul francez, o atare imunitate nu profită, în principiu, decât statelor; pentru o întreprindere privată statul nu este *par in parem*. Cu toate acestea, jurisprudența franceză a mers în sensul supleței și nuanțării semnificațiilor sale. Astfel, într-o decizie din 1969 (cauza *Société Levant Express*), Curtea de Casație a admis în privința unei bănci centrale că imunitatea de jurisdicție operează pentru „statele străine și organismele acționând la ordinul și pe seama lor”, formulare care a evoluat treptat și mai ales sub efectul Convenției Națiunilor Unite privind imunitatea jurisdicțională a statelor și bunurilor din 2004 (neintrată încă în vigoare) [în continuare denumită Convenția]. Din 2003, conform aceleiași jurisprudențe, imunitatea vizează „statele străine și organismele ce reprezintă emanația lor”; preluat din textul Convenției, termenul desemnează „stabilimentele” ori „organisme de stat sau alte entități atunci când sunt abilitate să îndeplinească și exercită efectiv acte în exercițiul autorității suverane a statului”. Întrebarea care se ridică este aceea dacă, în condițiile unei atari terminologii destul de imprecise și atât de simplificate, se poate merge până la a include în această categorie și societățile private pur comerciale. Dacă nicio jurisprudență semnificativă nu a tranșat clar problema în privința care sunt persoanele publice ori asimilabile care erau în discuție în hotărârile judecătorești pronunțate, o parte a doctrinei și, la fel, și decizia de față a tribunalului, sunt în acest sens. Argumentul general constă în aceea că evoluția jurisprudențială ar fi condus la substituirea criteriului personalist inițial, fondat numai pe persoana statului, cu unul finalist, întemeiat pe natura – jure imperii – a actului în cauză, așa încât, pe fond, ceea ce contează ar fi ca actul să se reatașeze suveranității unui stat, neavând importanță dacă subiectul respectiv este statul însuși, o persoană publică ori chiar o entitate privată acționând pe seama sa. Este adevărat că în jurisprudența casației franceze s-a redus domeniul de imunitate, mai întâi numai la „actul de autoritate publică ori îndeplinit în interesul unui serviciu public”, apoi într-un al doilea moment, încă și mai restrictiv, enunțând că imunitatea operează „numai atât cât actul

care dă naștere litigiului participă, prin natura ori finalitatea sa, la exercitarea suveranității statelor și nu este astfel un act de gestiune”.

O altă perspectivă, la fel de valabilă, ar consta în a vedea o adăugare a unui criteriu secund destinat să reducă câmpul imunităților. Se consideră că ideea care a guvernat evoluția jurisprudenței nu a fost aceea că inițialul criteriu era inexact, ci că ar fi fost prea larg, în sensul că ar fi conferit imunitate la acte care, cu certitudine, fuseseră îndeplinite de stat, dar erau comparabile cu actele de comerț. De aici dorința de a scoate actele de jure gestionis din domeniul imunității de jurisdicție. Față de imprecizia textelor și neclaritățile jurisprudenței, cele două interpretări – substituie ori adăugare de criterii – sunt posibile; aceasta nu înseamnă totuși și că amândouă au aceeași valoare.

Potrivit analizei universitarului francez, soluția judecătorească poate fi contestată și în privința consecințelor imunității. Contrar situației unui stat suveran ori a unuia din dezmembrămintele sale, o societate privată nu este per se imunizată împotriva urmăririi în justiție. Această constatare și decizia aferentă ar aparține, în principiu, competenței judecătorești. În plus, se poate admite că ordinea unui stat o constrânsese, ștergând astfel o condiție esențială a angajării răspunderii, respectiv imparțialitatea. Atunci dezbateră se deplasează în mod necesar pe alt plan, mai precis în privința rolului exact, concret jucat de fiecare din laboratoarele farmaceutice americane urmărite și, în special, cea a independenței lor în raport cu statul și capacitatea de a-l refuza. Reclamanta a susținut în demersul său că în cazul unora dintre acestea s-a mers dincolo de ceea ce li s-a cerut și, de aceea, ar trebui să răspundă, ceea ce pârâtele, în mod evident, au respins. Așadar, ar fi vorba de o chestiune de răspundere, și nu de admisibilitate a cererii. Și dacă se poate admite că rechiziționarea de către un stat suveran în timp de război acoperă și persoana privată vizată, aceasta constituie, drept urmare, o cauză de iresponsabilitate, decât un fine de neprimire. În consecință, ar fi preferabil ca acest tip de probleme să fie evocate cu ocazia unei dezbateri aprofundate, pe fond, în fața instanței, decât ca o chestiune prealabilă.

Ca o concluzie, se consideră că, presupunând că s-ar admite teza imunității și în circumstanțele speței, ar fi fost însă preferabil de a analiza o atare apărare ca o cauză de irezonabilitate, adică o apărare de fond, fără efect asupra admisibilității cererii. În plus, în acest mod s-ar consolida sentimentul că imunitatea invocată este diferită de imunitatea suverană de jurisdicție.

Dincolo de aceste considerente, desigur deosebit de importante și ele, ceea ce ne interesează în contextul specific al abordării noastre rămâne semnificația unor atari demersuri și cazuri judiciare pentru procesul general de completare a sistemului crimelor internaționale cu cea de ecocid și în sensul elaborării unei definiții universale a acestuia.

VI. Emergența unei noi valori protejate juridic – securitatea planetei

În contextul afirmării unității și interdependenței între interesele esențiale ale umanității și starea ecosistemului planetar, dreptul internațional cutumiar este pe cale a recunoaște o nouă valoare protejată ce constă în securitatea (ecologică) a planetei. Emergența sa rezultă din prevederi ale numeroaselor instrumente de drept internațional, de drept regional (european) și drept intern ce structurează un principiu de interzicere a aducerii de atingeri grave mediului, totul subsumat ideii potrivit căreia ecosistemul natural constituie un bun public mondial, comun generațiilor prezente și viitoare, protejare ce condiționează supraviețuirea omenirii ca specie între specii. Astfel, pe plan internațional, în plan general, declarațiile conferințelor ONU privind mediul de la Stockholm (1972) și Rio (1992) exprimă un principiu de responsabilitate a omului față de salvagardarea patrimoniului natural. Într-o perspectivă mai specială, alte texte în materie, precum Convenția din 1976 privind interzicerea utilizării tehnicilor de modificare a mediului în scopuri militare ori alte scopuri ostile (ENMOD) [art. 1 alin. (1)] sau Protocolul nr. 1 din 1977 adițional la convențiile de la Geneva relativ la protecția victimelor conflictelor armate internaționale [art. 35 alin. (3)], interzic utilizarea ca mijloace de război a tehnicilor care ar putea cauza daune întinse, durabile și/ori grave mediului natural. În dreptul maritim, Convenția Națiunilor Unite privind dreptul mării (1982) prevede o obligație generală a statelor de a „proteja și prezerva mediul marin” (art. 192). La rândul său, Declarația Națiunilor Unite privind drepturile popoarelor autohtone din 2007 stabilește că „popoarele autohtone au dreptul la preservarea și protecția mediului lor” (art. 29). Acest din urmă text relevă faptul că există o întrepătrundere între protecția mediului și cea a umanității, cu implicații în ceea ce privește una din specificitățile omului, cea de a-și asuma, în consecință, îndatoriri și responsabilități. Punctul culminant al protecției penale a mediului în dreptul internațional este considerat consacrarea drept crimă de război a atacului deliberat asupra mediului natural, prin art. 8 alin. (2), b, IV al Statutului de la Roma din 1998. Potrivit respectivului text convențional internațional, este astfel incriminat faptul de „a dirija în mod intenționat un atac, știind că el ar cauza în mod incidental... daune întinse, durabile și grave mediului natural care ar fi manifest excesive în raport cu ansamblul avantajului militar concret și direct așteptat”. Prin înscrierea sa în actul constitutiv al Curții Penale Internaționale (CPI), incriminarea în cauză aparține categoriei crimelor celor mai grave care

„ating ansamblul comunității internaționale” și care „amenință pacea, securitatea și bunăstarea lumii” (Statutul de la Roma, Preambul).

La nivel regional și cu precădere european, Tratatul privind Uniunea Europeană (TFUE) dispune că Uniunea definește politici comune în scopul de „a contribui la elaborarea de măsuri internaționale pentru a prezerva și ameliora calitatea mediului și gestiunea durabilă a resurselor naturale mondiale” (art. 21, 2, f). În aceeași ordine de idei, Carta drepturilor fundamentale a UE din 2000 obligă integrarea în politicile unional-europene a unui „nivel ridicat de protecție a mediului și de ameliorare a calității sale... conform dezvoltării durabile” (art. 37). În materie penală, aceasta se reflectă prin ideea că este „absolut necesar de a instaura sancțiuni mai disuasive față de acțiunile prejudiciabile mediului, care antrenează în general ori sunt susceptibile să antreneze o degradare substanțială a acestuia” (considerentul 5 al Directivei 2008/99 din 19 noiembrie 2008 relativă la protecția mediului prin dreptul penal). În fine, în spațiul național, drepturile statelor acordă un loc crescând represiunii infracțiunilor de mediu și în special a celor cu un grad sporit de gravitate. O atare tendință se manifestă mai ales prin introducerea în codurile penale a crimei de ecocid, constând în faptul de distrugere masivă a faunei sau florei, de a contamina atmosfera ori apele și, în general, a comite orice act susceptibil să cauzeze o catastrofă ecologică. Un atare tip de infracțiune sugerează ideea că echilibrul natural și mediul aparțin categoriei intereselor generale ale societății. Așa cum s-a remarcat în doctrină, textele internaționale, europene și naționale mai sus invocate contribuie fiecare, după natura sa juridică și obiectul reglementat, la o universalizare a reprobării comportamentelor infracționale care au consecințe dăunătoare întinse, durabile și grave asupra mediului, până la punctul de a perturba echilibre ecologice ori de a amenința chiar supraviețuirea umanității. O atare responsabilitate globală, deopotrivă trans-spațială și trans-temporală, de mediu și umanitară favorizează o alianță de valori ce evoluează spre structurarea unei globalizante ce poate fi calificată drept securitatea planetei. S-ar regăsi aici ideea avansată în Declarația de la Stockholm din iunie 1972, conform căreia „omul este atât creatura, cât și creatorul mediului său”, care exprimă dubla idee de solidaritate de destin între om și mediul său și responsabilitatea umanului față de mediul său de existență. Protecția penală a siguranței planetei trece astfel în mod obligatoriu prin crearea unei noi incriminări care să fie ridicată la rangul crimelor internaționale cele mai grave și calificate drept crime de ecocid. Protecția securității planetei ar putea fi promovată la același nivel cu cel al demnității umane. Ar fi vorba deci de o valoare asupra căreia

nu se poate negocia ori accepta o marjă națională de apreciere și care ar merita inițierea unei mișcări de unificare a dreptului penal pentru a face din ecocid o crimă supranațională ridicată la rangul crimelor celor mai grave, tratate și reprimare ca atare.

Considerat „organ principal” al ONU, Consiliului de Securitate (Consiliul) i s-a încredințat, ca misiune generală, în termenii art. 34 din Carta organizației mondiale, „responsabilitatea principală de menținere a păcii și securității internaționale” și s-au prevăzut mijloacele de care dispune în acest sens. Dar, așa cum s-a relevat în doctrină, în mod cert mediul nu reprezintă o prioritate pentru acesta; totuși, pe baza capitolului VII al Cartei ONU, el ar putea să se declare competent în caz de atingeri aduse mediului ori de risc de daune care ar putea genera „o amenințare contra păcii, o ruptură a păcii ori un act de agresiune”, precum, spre exemplu, din experiența lor de până acum, distrugerile mediului cauzate de mișcările armate în Africa marilor lacuri ori barajelor din Orientul Mijlociu. Consiliul ar putea interveni și în cadrul aplicării dispozițiilor convențiilor de protecție a mediului, atunci când o atare obligație este înscrisă în textul internațional, sub interdicția de a recurge la anumite arme (de pildă, convențiile privind armele chimice din 13 ianuarie 1993, cea referitoare la armele biologice din 10 aprilie 1972) ori în privința punerii în aplicare a Convenției din 10 decembrie 1976 privind interdicția utilizării mediului în scopuri militare ori ostile. Este vorba de o particularitate, a cărei realizare depinde de condițiile concrete de manifestare. În acest context, prin urgența și importanța sa, provocarea ecoclimatică prezintă o situație deosebită. Efectele sale sunt din ce în ce mai mult invocate în acest context.

VII. O sfidare globală în ascensiune

Problema impactului schimbărilor climatice asupra păcii și securității internaționale a fost înscrisă pe ordinea de zi și a fost dezbătută pentru prima dată în cadrul Consiliului de Securitate în aprilie 2007, din inițiativa Marii Britanii, care îl prezida în acea lună și viza „a conștientiza mai bine riscurile importante pe care schimbările climatice și problema energetică le-ar putea ridica în viitor pentru securitatea lumii”. Contribuția organismului onusian în materie era văzută din perspectiva necesității unui răspuns mai adecvat și eficient la provocările pe care impactul schimbărilor climatice, trecând dincolo de dimensiunea de mediu, afectează direct și din ce în ce mai puternic securitatea mondială. La momentul respectiv, pentru majoritatea delegațiilor care s-au exprimat în acest cadru, tema climei și energiei trebuia să rămână ca o excepție, Consiliul nedispunând, în aprecierea lor, nici de mandatul, nici de expertiza necesară pentru a o trata. Problema prerogativelor acestui organ principal al ONU în raport cu cele ale Adunării generale ori ale altor organisme, precum Consiliul Economic și Social și Conferința Părților la Convenția-cadru privind schimbările climatice în privința problematicii ecoclimatice în plină ascensiune, rămânea profund divizată în rândul reprezentanților politico-diplomatici. Totuși, pledându-se pentru conjugarea eforturilor în ansamblul instituțiilor ONU și conchizând că, deocamdată, chestiunea nu era prioritară pentru Consiliul de Securitate, unele delegații apreciau însă ca utilă inițiativa britanică, subliniindu-se că acesta „nu poate ignora amenințările care apasă asupra securității internaționale din cauza încălzirii climei”, sugerându-se înscrierea în viitoarele rapoarte a unei secțiuni consacrate amenințărilor posibile ce vor fi considerate ca „pandantul securitar al schimbărilor climatice” ori elaborarea, de către secretarul general al ONU, a unor recomandări privind modul în care sistemul Națiunilor Unite se poate organiza și își poate consolida capacitățile sale în scopul de a răspunde eficient acestor provocări.

Ca o rezonanță la acest demers, în iunie 2007, Consiliul European a reacționat, la rândul-i, în privința acestui subiect, invitând Înalțul Reprezentant și Comisia Europeană să prezinte un raport comun referitor la impactul schimbărilor climatice asupra securității internaționale, cu particularizările necesare aferente contextului european. Publicat la 14 martie 2008, documentul pleca de la două constatări prealabile deosebit de semnificative: pe de o parte, faptul că o schimbare climatică necontrolată, cu creștere superioară la 20C, ar duce la situații fără precedent în materie de securitate, întrucât un anumit număr de puncte de basculă riscă să fie atinse,

dincolo de care schimbările climatice s-ar accelera și mai mult, devenind ireversibile și în mare parte imprevizibile (ceea ce ar însemna că investițiile pentru atenuarea fenomenului și a evitării scenariilor și, respectiv, mijloacele vizând adaptarea la inevitabil ar trebui să meargă alături de răspunsul aferent implicațiilor pentru securitatea internațională, ceea ce ar face așa încât cele două aspecte să facă parte dintr-o politică preventivă în materie de securitate); pe de altă parte, că UE ocupa o poziție unică în acțiunea vizând consecințele dereglării climei pentru securitatea internațională, având în vedere rolul de prim-plan jucat în domeniul dezvoltării și politicii climatice la nivel mondial și largul evantai de instrumente de care dispune în acest sens. Dincolo de elementele de viziune și demers concret în context regional, documentul formulează câteva concluzii relevante asupra problemei, în general. Mai întâi, constatarea că schimbările climatice erau un element-cheie al relațiilor internaționale și vor fi din ce în ce mai mult în anii care vor veni, în special în dimensiunea „securității”; dacă admitem acest postulat, ele ar putea deveni chiar un factor de ameliorare și de reformă a guvernantei mondiale. Apoi, dat fiind faptul că e vorba de o problemă planetară, UE preconiza o acțiune multilaterală în materie și se pronunța pentru încheierea de acorduri universale, cu obiective ambițioase care să prevadă în special ca toate țările să stabilească măsuri de atenuare și de adaptare ca o contribuție esențială la securitatea climatică, parte inseparabilă, tot mai importantă a celei globale. Printre măsurile necesare configurării și promovării unei atari perspective se preconiza posibilitatea plasării riscurilor pe care schimbările climatice fac să apese asupra securității în centrul lucrărilor în cadrul instanțelor multilaterale, în special Consiliul de Securitate al ONU, G8, precum și al instituțiilor specializate ale Națiunilor Unite (cu precădere vizând consolidarea anumitor reguli de drept internațional pertinente, inclusiv din zona dreptului mării). Se aveau în vedere, în mod complementar, intensificarea cooperării internaționale în domeniul detectării și urmăririi amenințărilor pe care schimbarea climatică le provoacă pentru securitate, precum și în domeniul capacității privind prevenirea, pregătirea, atenuarea și reacția, elaborarea de scenarii în planul securității regionale și acordarea unei atenții sociale „fluxului de migranți de mediu”.

Reiterarea problemei impactului crizei climatice asupra securității mondiale pe agenda dezbaterilor Consiliului de Securitate al ONU în ședința din 23 februarie 2021, tot la inițiativă britanică, a reprezentat ocazia evidențierii evoluțiilor înregistrate în materie, fără deosebire în privința consecințelor realităților ecoclimatice asupra securității colective și cea a percepției și asumării provocărilor sale ca priorități ale instanțelor onusiene. Desigur, momentul a implicat

dezbateri politico-diplomatice și exprimarea pozițiilor asupra subiectului din partea reprezentanților celor 15 state componente, cu titlu de membri permanenți sau membri, analiza modului în care organismul internațional e pregătit și poate să reacționeze la noile mize globale de mediu, în general, și legate de schimbarea climatică, în special, și, nu în ultimul rând, dacă competențele sale în domeniul menținerii păcii și securității internaționale pot fi extinse și în cazurile de urgență climatică. Nu întâmplător, evenimentul a fost organizat în condițiile în care, cu câteva zile înainte, respectiv la 19 februarie, S.U.A. reveniseră în calitate de stat-parte în Acordul de la Paris privind clima, ceea ce însemna refacerea „coalitiei climatice mondiale” și reluarea multilateralismului diplomatic sub egida ONU în dezbaterile și gestionarea problematicei schimbărilor climatice. Principalele argumente ale considerării dereglărilor climatice ca o amenințare majoră pentru pacea și securitatea internațională rămân aceleași, înregistrându-se însă accentuări ale anumitor aspecte și agravarea consecințelor: provocare a 16 milioane de deplasați în fiecare an, încurajarea astfel a înrolării unora din cei afectați în grupurile teroriste; traficul uman sau crima organizată. Chiar dacă atinge în special Africa, efectele se manifestă practic pretutindeni: cvasitotalitatea membrilor Consiliului au susținut, cu nuanțări inevitabile, teza că schimbarea climatică reprezintă o amenințare pentru securitatea colectivă. O anumită diversificare a naturii manifestărilor priorităților de acțiune și chiar o deplasare a centrului de greutate al percepțiilor au fost sugerate de intervențiile din deschidere, în special cea a naturalistului britanic David Attenborough, care a accentuat ideea că amenințările ar trebui să ne unească, întrucât privesc în realitate toate țările, și a concluzionat că „Schimbarea de care avem nevoie e imensă... dar dispunem deja de multe tehnologii de care e nevoie în acest sens”. Constatarea și câștigul cel mai semnificativ al demersului vizează manifestarea unui consens crescând în jurul ideii că urgența climatică constituie o amenințare pentru securitatea colectivă, ceea ce degajă concluzia nevoii continuării eforturilor pertinente și sporește speranța provocării de noi progrese în acțiunea globală de gestionare a crizei ecoclimatice. Până atunci însă e de notat că Federația Rusă și China rămân în esență pe pozițiile lor inițiale, invocând suveranitatea statelor și tinzând la limitarea câmpului de acțiune a Consiliului. Cu unele precizări care se impun. Astfel, Moscova refuză însăși ideea că problematica de mediu ar putea fi sursă de conflict și denunță tentativa de înscriere a schimbărilor climatice pentru preocupările Consiliului ca o „diversiune” de ascundere a „veritabilelor cauze”. Mai mult, chiar dacă împărtășește ideea că se impune un răspuns rapid la dereglările climei, acesta ar trebui făcut în cadrul mecanismelor în

care este tratat de profesioniști și cu o abordare mai degrabă diferențiată pe regiuni, decât una globală. La rândul său, Beijingul manifestă o nuanțare a poziției și, potrivit emisarului său special pentru climă, consideră că „cheia pentru rezolvarea tuturor problemelor și a eliminării cauzei conflictelor este dezvoltarea durabilă”, iar „cooperarea internațională privind clima trebuie tratată, în cadrul Convenției internaționale privind sectoarele climatice din 1992, drept cale principală”. Dar dezbaterile a arătat că acestea devin din ce în ce mai izolate.

Dimpotrivă, în poziția occidentală exprimată de președintele francez, „legătura dintre climă și securitate e pe cât de complexă, pe atât de netăgăduit”, și aceasta în condițiile în care „din 20 de țări cele mai afectate de conflicte în lume, 12 fac parte, totodată, din statele cele mai vulnerabile la impactul schimbărilor climatice”. În plus, Parisul a pledat pentru crearea unui trimis special pentru climă al ONU care să coordoneze eforturile în caz de catastrofă climatică și elaborarea unui raport anual al secretarului general al ONU adresat Consiliului privind impactul climei asupra securității internaționale „pentru a anticipa, a alerta, a face recomandări și a permite să joace rolul cuvenit”, precum și un acces complet la datele provocării climatice. Dacă pozițiile și reticențele previzibile ale Rusiei și Chinei au împiedicat președinția britanică să promoveze o rezoluție pertinentă privind extinderea prerogativelor Consiliului, dezbaterile a fost o ocazie pentru statele membre de a oferi sugestii pentru o mai bună și adaptată implicare a structurilor onusiene în materie, lăsând deschise căile progresului în domeniu. În 2020 s-a ajuns deja la integrarea noțiunilor de insecuritate legate de schimbarea climatică în deciziile privind Republica Centrafricană, Darfour, Republica Democratică Congo, Mali, Somalia și Africa de Vest.

Pandemia de Covid-19 a relevat urgența de a extinde noțiunea de securitate încredințată Consiliului în secolul 21; în acest context ecoclimatic au fost sugerate și noi instrumente de acțiune pentru urmărirea unui atare obiectiv, creându-se premise suplimentare acreditării definite a unor abordări corespunzătoare. În reuniunea Consiliului din 11 martie 2021 privind legătura dintre foamete și securitatea internațională, secretarul general al ONU atrăgea atenția că „schimbările climatice și pandemia Covid-19 accelerează această amenințare”. Nu în ultimul rând, asemenea evoluții relevă înscrierea dimensiunii schimbării climatice în conceptul mai larg de securitate a planetei, valoare proteguită prin incriminarea ecocidului.

În fine, o nouă propunere de înscriere a schimbării climei pe agenda Consiliului a fost respinsă la 13 decembrie 2021 ca urmare a vetoului Federației Ruse la adoptarea unui proiect de rezoluție inițiat de Niger și Irlanda prin care se stabilea o legătură generică între încălzirea globală și securitatea în lume, idee susținută de majoritatea membrilor ONU. Textul, care a obținut voturile a 12 din cei 15 membri ai Consiliului, cerea secretarului general al ONU „să integreze riscurile de securitate legate de climă ca element central în strategiile globale de prevenire a conflictelor ale Națiunilor Unite” .

Repere ale unui demers impus de distrugerea naturii și nevoia conservării ecosistemului în numele interesului vital al umanității. Procesul de elaborare a unei definiții internaționale cu vocație universală și general acceptate a infracțiunii de ecocid, ca o premisă absolut necesară a recunoașterii, incriminării și înscrierii sale în cadrul sistemului crimelor contra umanității are propria sa istorie, cu experiențe particulare relevante.

Noțiunea de ecocid a apărut și a început să se afirme în context juridic la debutul anilor 1970, „inventarea” termenului fiind atribuită prof. Arthur W. Gaston, după experiența și sub impactul major al utilizării masive în războiul din Vietnam (1955–1975), de către armata americană, a „agentului orange”, defoliant chimic ce a devastat pădurile vietnameze și decimat populațiile locale, inclusiv prin afectarea gravă a mediului de existență. Conjugarea denunțării efectelor distructive ale unor atari acțiuni reprobabile cu afirmarea viguroasă a preocupării internaționalizate de protejare a mediului, cu deschidere mondială, sub egida ONU, a favorizat folosirea oficială, pentru prima dată, a termenului de către premierul suedez Olof Palme (1927–1986), cu ocazia desfășurării, și în cadrul lucrărilor din iunie 1972, primei conferințe a Națiunilor Unite privind mediul uman, considerată, grație hotărârilor sale, momentul fondator al dreptului internațional al mediului. „Aerul pe care îl respirăm – arăta el – nu este proprietatea niciunei națiuni. Îl împărțim între noi. Oceanele nu sunt divizate prin frontiere naționale. Sunt proprietatea noastră comună. În câmpul mediului uman nu există viitor individual, nici pentru oameni și nici pentru națiuni. Viitorul nostru e comun. Trebuie să-l împărțim. Împreună trebuie să-l configurăm.” Pentru promovarea sa în plan reglementar, ținând seama și de premisele existente atunci, s-a propus mai întâi soluția înscrierii unei atari crime internaționale, pe calea unui text completator, în Convenția internațională privind genocidul de la Geneva din 1948, dar fără succes. În cele din urmă, ideea a fost circumscrisă manifestărilor survenite în condițiile

agravării crizei ecologice planetare, progreselor juridice înregistrate și, în special, în domeniul dreptului mediului (care a devenit și s-a impus ca nouă ramură a sistemului juridic și veritabilă disciplină științifică) și în noul cadru internațional al cooperării interstatale în lupta împotriva marilor amenințări la adresa păcii, securității și existenței societății umane, reprezentat de Statutul (Tratatul) de la Roma al Curții Penale Internaționale.

Nu pot fi ignorate în acest context nici lucrările singulare, dar eficiente ale lui Polly Higgins (1968–2019), care definea ecocidul în 2019 drept „o daună extinsă, distrugerea sau pierderea ecosistemelor unui anumit teritoriu fie prin acțiuni umane, fie din alte cauze, în așa măsură încât folosința pașnică a locuitorilor aceluia teritoriu a fost sever afectată”.

Nu în ultimul rând, promovarea conceptului și continuarea demersului de incriminare au fost favorizate și de noul cadru juridic internațional al acțiunii globale împotriva încălzirii globale și al rezilienței și adaptării la efectele schimbărilor climatice stabilit prin Acordul de la Paris privind clima (2015).

Dintre inițiativele majore, consistente și relevante de cercetare și prefigurare a unor formule de reglementare internațională a represiunii crimelor de mediu aferente acestei perioade, se cuvine evocată mai întâi activitatea unui grup de 16 juriști, coordonat de prof. Laurent Neyret, care a propus un sistem gradual și eficient de protecție a mediului prin dreptul penal, într-o dublă perspectivă, națională și internațională [L. Neyret (dir.), *Des écocrimes à l'écocide – Le droit pénal au secours de l'environnement*, Editura Bruylant, Bruxelles, 2015]. Cercetarea a condus la formularea a 35 de propuneri pentru o mai bună incriminare și sancționare a crimelor împotriva mediului, regrupate într-un raport destinat părților interesate și formalizată în două proiecte de convenții internaționale, una destinată luptei contra infracțiunilor de mediu comune, calificate drept ecocrime, și alta relativă la crimele de mediu ieșite din comun, de ordinul ecocidului. Evoluțiile preconizate de grupul de lucru merg în sensul unei simplificări a dreptului penal național și a unei internaționalizări a protecției penale a mediului. Astfel, în plan intern, se propune depenalizarea infracțiunilor ecologice pur administrative, crearea unei infracțiuni generale de atingere aduse mediului sau înființarea unei Înalte Autorități de Mediu independente. La nivel internațional, se consideră a fi oportun să se consacre o crimă de ecocid, să se responsabilizeze întreprinderile transnaționale, să se faciliteze accesul societății civile la justiție și, în plan mai larg, să se traseze jaloanele unei justiții penale globale de mediu, grație, printre

altelor, instituirii unui Procuror internațional de mediu, unei reflecții asupra creării unei Curți Penale Internaționale de Mediu, creării unui Grup de cercetare și anchetă pentru mediu ori stabilirii unui Fond internațional de indemnizare pentru mediu și sănătatea publică.

Tema a revenit și s-a manifestat accentuat în dezbaterea publică, cu precădere, din 2019, atunci când două state insulare, Vanuatu (Pacific) și Maldive (din Oceanul Indian), amenințate cu inundarea din cauza ridicării nivelului apelor celor două oceane, au reclamat „luarea serios în calcul” a recunoașterii internaționale a crimei de ecocid. Evaluările și predicțiile alarmiste cuprinse în rapoartele Grupului Interguvernamental pentru Evoluția Climei, precum în cel special din octombrie 2019 privind necesitatea înscrierii creșterii temperaturii medii globale acceptabile în pragul de 1,50C față de nivelurile preindustriale, la care se adaugă cel general din 2021–2022, au avut un impact public important și au generat reacții și manifestări pertinente pretutindeni în lume.

„Reflecția asupra ecocidului a început acum 50 de ani, dar de trei ani există un adevărat elan în acest sens”, afirma Jojo Mehta, președinte și cofondatoarea fundației inițiatoare „Stop Ecocide” și adăuga: „Raportul special al IPCC, în 2019, a trezit mulți oameni și a suscitât numeroase mobilizări legate de climă. Grevele școlare ale Gretei Thunberg au antrenat altele în întreaga lume, mișcarea internațională «Extinction Rebellion» e născută în Marea Britanie în 2018, toate acestea au deschis o fereastră dialogului mondial în plan mediatic și politic. Chestiunea ecocidului, care trecea înainte ca extremă, e primită astăzi cu interes pentru că oamenii sunt informați și noile realități ecoclimatice se petrec sub ochii lor”.

Pe fond, el se înscrie mișcării emergente mai ales din ultimul deceniu de incriminare a acțiunilor care provoacă pagube de masă și distrugerii ireversibile ale mediului, inclusiv cele legate de dereglarea climatică. Formal, e rodul unei acțiuni civice particularizate prin asumarea sa de către o fundație de naționalitate olandeză, înființată în 2017, cu un atare unic scop, așa cum îi sugerează și denumirea (Stop Ecocide), de a promova și facilita incriminarea ecocidului ca o categorie juridică operațională judiciară, cu implicațiile practice aferente. Acțional, se înscrie tendinței generale din ultima perioadă de „contencionalizare” a problematicei ecologico-climatice și a apelului, tot mai evident receptat, la angajarea justiției în tranșarea litigiilor de mediu, conform misiunii sale specifice în societate și în termenii statului de drept. Proiectată a fi mai întâi una specializată, o justiție de mediu, prin rolul creator asumat ea se poate transforma într-

una pentru mediu, în sensul receptării particularităților domeniului și exprimării finalităților protecției sale în hotărârile date și jurisprudențele create în materie. De remarcat, de asemenea, o implicare „transnațională” în acest demers generos, în numele unei adeziuni generale la obiectivul său, fiind vorba de o inițiativă concretă a unei fundații olandeze, asistată tehnic de o asociație (profesională) britanică, ClientEarth, constituită cu fonduri americane și propulsată de un grup parlamentar suedez și un europarlamentar. La 22 iunie 2021, grupul internațional de 12 experți (specializați în dreptul penal internațional, dreptul mediului și dreptul drepturilor omului), instituit din inițiativa fundației olandeze „Stop Ecocide”, a dat publicității primele rezultate ale cercetărilor întreprinse timp de 6 luni pentru elaborarea unei definiții internaționale a crimei de ecocid. Una considerată „istorică”, menită să recunoască o nouă categorie de crime internaționale care, spre deosebire de celelalte trei deja instituite, introduce o abordare neantropocentrică și plasează mediul în centrul dreptului internațional. Înscriindu-se în cadrul intensificării preocupărilor și multiplicării inițiativelor de protecție a mediului prin intermediul dreptului penal, sub impulsul proclamării oficiale a urgenței climatice, produsul teoretic al specialiștilor așteaptă urmarea procedurii aferente de consacrare în dreptul internațional pozitiv și apoi de transgresare a sa în dreptul intern al statelor. În plan concret definiția este adusă în atenția statelor părți la Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale din 1998, tratat internațional care stabilește și definește crimele internaționale în privința cărora jurisdicția internațională are competențe de judecare, spre formularea și promovarea unui amendament vizând completarea listei respectivului document în sensul incriminării ecocidului, alături de genocid, crimele contra umanității, de război și cele de agresiune. Nu sunt de ignorat nici reacțiile înregistrate la nivel unional-european; într-un amendament din 20 ianuarie 2021 la raportul său privind drepturile omului și democrația în lume, pentru 2019 Parlamentul European „încurajează UE și statele membre să promoveze recunoașterea ecocidului drept crimă internațională, în conformitate cu Statutul de la Roma al Curții Penale Internaționale (CPI)”. De asemenea, în mai 2021, mai întâi Comisia pentru afaceri juridice în problema răspunderii companiilor pentru daunele aduse mediului a solicitat „să se studieze relevanța ecocidului pentru legislația și diplomația UE”, iar apoi într-un raport al Comisiei pentru afaceri externe privind efectele schimbării climatice asupra drepturilor omului și rolul militanților ecologiști în acest cadru se încurajează „UE și statele membre să ia o inițiativă îndrăznească... să deschidă calea

negocierilor între statele-părți în vederea recunoașterii ecocidului drept crimă internațională conform Statutului CPI”.

O definiție (juridică) universală, aparținătoare unei incriminări generale a ecocidului înscrise în Statutul de la Roma (1998), o convenție specială, ori, în cele din urmă, în orice document internațional corespunzător, ar reprezenta un major progres, deopotrivă în planul dreptului pozitiv și în cel al teoriei sale. Sub primul aspect, securitatea planetei s-ar înscrie printre valorile protegute penal, iar geocidul ar face parte din sistemul crimelor internaționale, cu același statut juridic precum genocidul, în completarea și interdependența semnificațiilor acestuia. Cu o jurisdicție proprie (în formula CPI sau CPIM) s-ar asigura, așadar, și o protecție judiciară penală transnațională în completarea și cu potențarea efectelor incriminărilor din drepturile interne ale statelor-părți, asigurându-se, în acest mod, cu adevărat, o represiune mai efectivă și eficientă a distrugerilor masive, persistente și grave ale mediului. Nu de neglijat ar fi și efectul unificator asupra dreptului penal al mediului, la fel în plan internațional și în cel al dreptului comparat. Sub aspect conceptual, dreptul penal internațional al mediului ar dobândi un puternic și reprezentativ suport al fundamentelor sale de justificare și individualizare. Securitatea planetei, interesul vital al umanității, ecuația genocid-ecocid, beneficiul intra și intergenerațional sunt concepte cu puternice rezonanțe specifice care vor marca dimensiunile noului sector al dreptului internațional aflat în plin avânt de afirmare. Ofensiva problematicii schimbării climatice, urgența acțională, obiectivele asumate și implicațiile majore asupra drepturilor omului și statutului omenirii ca specie între specii adaugă rapide și necesare aspecte. Securitatea climatică tinde a deveni o latură inseparabilă și consistentă a securității planetei, în special, și a păcii și securității mondiale, în general. Ar fi poate de meditat asupra modului în care aspectul climatic ar putea fi surprins și exprimat în definiția ecocidului!

Cele două propuneri majore de definiții (juridice) universale ale ecocidului prezentate și analizate, cea a echipei franceze L. Neyret (2015) și, respectiv, cea a grupului internațional al Fundației Ecocid (2021), urmăresc același obiectiv, înscrierea noii crime în sistemul internațional, dar pe căi, cu o amploare și, în consecință, cu șanse de materializare diferite. Prima în timp se remarcă prin profunzimea analizei și caracterul elaborat și sistematizat al propunerii, dar dorința perfecțiunii și atingerii maximului țințelor afectează fezabilitatea înfăptuirii lor. Cea de a doua, mai simplă, urmărind și continuând demersul început și fundamentat prin Statutul de

la Roma (1998), are o sferă de cuprindere mai redusă, obiective mai limitate, dar în cele din urmă, înscrisă și în contextul imediat, șanse sporite de realizare. Într-adevăr, o privire comparativă de ansamblu ne arată, și de această dată, că între maximul așteptat teoretic și fezabilul, posibilul practic, adesea este preferat, din considerente de oportunitate și acceptabilitate, secundul.

Propunerii tehnicist-utilitariste a grupului internațional, raportul amplu documentat și atent elaborat al echipei franceze îi adaugă premise doctrinale consistente. El pleacă de la constatarea că, un timp îndelungat, mediul nu a fost considerat ca un bun suficient de important din punct de vedere juridic pentru a merita o protecție de natură penală, așa încât, la nivel național, reglementările de această natură, aferente atingerilor aduse mediului, se traduc încă esențialmente prin infracțiuni de proveniență (dependență) administrativă; în plan internațional, dreptul internațional nu conține decât puține dispoziții penale. Cu toate acestea, asistăm, tot mai evident, la conștientizarea faptului că acest „deficit penal” în materie de criminalitate de mediu, conjugat cu fenomenul general de internaționalizare a infracționalității, a contribuit la evoluții cantitative și calitative alarmante (caracterul transnațional, organizat legat de alte tipuri de criminalitate internațională, precum traficul ilicit sau corupția). Asemenea evoluții au demonstrat incapacitatea crescândă a statelor de a preveni și reprima în mod individual infracționalitatea de mediu de amploare internațională și au pus în evidență nevoia crescândă de cooperare interstatală în materie penală asupra problemei. Opțiunea de a trata criminalitatea de mediu potrivit unei abordări globale a condus la distingerea între crime transnaționale (ecocrime) și supranaționale (ecocid) și exprimarea necesității afirmării unor regimuri de prevenire și reprimare diferențiate adaptate naturii lor.

Concluzia majoră rămâne aceea că a sosit timpul formulării unui răspuns penal, adecvat și eficient, și distrugerilor masive de mediu, inclusiv în dimensiunea sa internațională. Din punct de vedere formal, rolul cercetătorilor este acela de a interoga dreptul existent, de a-i identifica lacunele ori inadecvările la realitate și de a face propuneri pertinente, deopotrivă pe baza a ceea ce există și ceea ce ar trebui să fie inventat. Elaborarea și prezentarea de proiecte de posibile convenții internaționale în materie este un procedeu destul de uzitat într-o atare perspectivă și iată că se experimentează și în privința incriminării ecocidului. Este un instrument dinamic, ce sintetizează și expune o largă paletă de aspecte juridice invocabile și pentru protecția mediului.

Cu precizarea că o atare cale se complică în materie de ecocid, unde caracterul cutumiar nu este încă suficient de consolidat .

În orice caz, suntem martori ai unui moment notabil de intensificare a preocupărilor de apărare a mediului prin dreptul penal și ai unei noi etape a procesului de elaborare a unei definiții juridice universale, incriminare a crimei de ecocid și înscrierea sa în sistemul crimelor internaționale. Și, nu în ultimul rând, la un bine-venit pretext de reviriment doctrinar în materie.

Bibliografie

1. **Jacob Turner**, *Robot rules. Regulating Artificial Intelligence*, Ed. Macmillan, Londra, 2019
2. **Jessica Eynard, Céline Castets-Renard**, *Un droit de l'intelligence artificielle: entre règles sectorielles et régime général ; Perspectives comparées*, Éditions Bruylant, Paris, 2023
3. **Charly Derave, Benoît Frydman, Nathan Genicot**, *L'intelligence artificielle face à l'État de droit*, Editions Bruylant, Bruxelles, 2024
4. **Axel Beelen, Philippe Dambly**, *(R)Evolution de l'Intelligence Artificielle. Vers un cadre juridique et technique de l'IA*, Editions Anthemis, Paris, 2023
5. **Alida Monica Doriana Barbu**, *Inteligența artificială. Cum vor schimba IA, Deep Learning și robotica domeniul militar*, Editura Militară, București, 2023